

MĚSTO*

(Pojem a kategorie)

Max Weber

Summary:

THE CITY

In the edition "Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik", Volume 47, dated 1921, the famous Max Weber's essay "The City" that later became known to researchers under this title on urban problems, was published for the first time. This essay was also included under the same title as Chapter VIII in the comprehensive anthology "Wirtschaft und Gesellschaft" (Grundriß der Sozialökonomik, Section III), Tübingen 1922. The editor of the 4th issue, dated 1956, Johannes Winckelmann, reformulated the title as follows: "Illegitimate rule (Typology of Cities)". This work is divided into 5 sections: Section 1: Notion and category of a city, Section 2: City of the Occident, Section 3: Feudal town in middle ages and antiquity, Section 4: Plebeian town, and Section 5: Roman and middle ages democracy. In the very first Czech translation we publish the first section, only.

Město se můžeme pokusit definovat různým způsobem. Všechna mají však společné: v každém případě jsou (alespoň relativně) uzavřeným sídlištěm, „osadou“ (Ortschaft), nikoli jedním či více jednotlivě ležícími obydlími. Ve městech (ale samozřejmě nejen v nich) stojí naopak domy obvykle těsně u sebe, a dnes zpravidla zeď na zdi. V běžném povědomí se proto spojují se slovem „město“ čistě kvantitativní znaky: je velkou osadou. Tento znak není sám o sobě nepřes-

* V edici „Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik“ svazek 47. z roku 1921, byla poprvé vydána slavná stať Maxe Webera „Město“, která se později stala pod tímto titulem známou badatelům o městské problematice. Stať byla pod tímto titulem také převzatá jako kapitola VIII do velkého sborníku „Wirtschaft und Gesellschaft“ (Grundriß der Sozialökonomik, III.oddíl), Tübingen 1922. Editor 4. vydání z roku 1956, Johannes Winckelmann, formuloval název jinak: „Nelegitimní panství (typologie měst)“. Práce se dělí do 5 paragrafů: § 1: Pojem a kategorie města, § 2: Město Okcidentu, § 3: Rodové město ve středověku a v antice, § 4: Plebejské město, § 5: Antická a středověká demokracie. V tomto českém překladu otiskujeme pouze první paragraf.

ný. Ze sociologického hlediska by znamenal: osada, tedy sídliště těsně se sebou hraničících domů, které představují tak rozsáhlé spojitě osídlení (Ansidelung), že mu *chybí* vzájemná osobní známost obyvatel mezi sebou, která je charakteristická pro sousedský vztah. Potom by ale městy byly jen dostatečně velké osady. Pak záleží na všeobecných kulturních podmínkách, při jaké velikosti se tento znak objevuje. Pro ony osady, které měly v minulosti právní povahu města, zdaleka ne vždy tento znak platil. A v dnešním Rusku existují „vesnice“, které jsou, s mnoha tisíci obyvatel, mnohem větší než mnohá stará „města“ (např. v polské sídelní oblasti německého Východu), která dosahovala jen několika stovek. Sama velikost nemůže v žádném případě rozhodnout. Jestliže bychom zkusili definovat město čistě ekonomicky, pak by bylo osídlením, jehož obyvatelé nežijí z převážné části z výnosu zemědělské, nýbrž řemeslné či obchodnické činnosti. Ale nebylo by účelné nazývat městem všechny osady tohoto druhu. Bylo oním druhem osídlení, jenž se skládá z příslušníků pospolitosti s jednou jedinou fakticky dědičnou řemeslnou činností – „řemeslnické vesnice“ v Asii a Rusku. Dalším znakem, který by měl být přidán, je jistá „mnohostrannost“ provozovaných živností. Ale ani ta se nezdá vhodná k tomu, aby sama o sobě tvořila rozhodující znak. Mnohostrannost může být v zásadě dvojího druhu. Může být dána existencí vrchnostenského, především knížecího dvora jako střediska, pro jehož ekonomickou a politickou potřebu se živnostensky pracuje a vyměňuje zboží. Panské či knížecí hospodářství (Oikos), byť mělo jakkoli velké osídlení řemeslníků a drobných obchodníků podléhajících robotě a dávkám, obvykle nenazýváme město, ačkoli v historii vznikla velmi velká část nejdůležitějších „měst“ z takovýchto sídel, a produkce pro knížecí dvůr zůstala pro mnohé z nich („knížecí města“) vysoce důležitým, často hlavním zdrojem výdělku obyvatel. Další znak, jenž musí přistoupit, abychom mohli hovořit o „městě“, je: vznik nejen příležitostné, nýbrž pravidelné *směny zboží* na místě sídliště coby *podstatná* část výdělku a pokrývání potřeb osadníků: tedy vznik *trhu*. Ne každý „trh“ však může z místa, kde se koná, rovnou vytvořit „město“. Pravidelně se opakující trhy a (výroční) trhy *dálkového* obchodu, na nichž se ve stanovených datech setkávají přicestovalí obchodníci, aby prodali své zboží ve velkém nebo jednotlivě mezi sebou či konzumentům, měly velmi často svá stanoviště v místech, která nazýváme „vesnice“. O „městě“ v *ekonomickém* smyslu budeme mluvit teprve tam, kde *místně usedlé* obyvatelstvo uspokojuje ekonomicky významnou část své denní spotřeby na místním trhu, a sice z podstatné části výroby, je *místně usedlé* obyvatelstvo a obyvatelstvo z nejbližšího okolí vyrobilo nebo jinak získalo *pro odbyt* na trhu. Každé město je ve zde použi-

tém smyslu slova „tržní místo“. To znamená, že má místní *trh* jako ekonomické středisko osídlení, na němž, v důsledku stávající ekonomické specializace výroby, pokrývá také neměstské obyvatelstvo svoji potřebu řemeslných výrobků nebo předmětů obchodu či obojího, a na němž samozřejmě také sami měšťané vzájemně vyměňují a směňují speciální výrobky a předmětů každodenní potřeby svých hospodářství. Původně bylo zcela normální, že město, pokud vystupovalo jako útvar zcela oddělený od venkova, bylo právě tak sídlem vrchnosti či knížete, jako tržním místem, a bylo zároveň ekonomickým střediskem obojího druhu – pro panské hospodářství a pro trh. Je při tom časté, že se ve městě vedle pravidelného místního trhu periodicky konají dálkové trhy přicestovalých obchodníků. Ale město (ve zde používaném smyslu slova) je tržním sídlištěm (Marktsansiedlung).

Existence trhu se velmi často zakládá na povolení a příslibu ochrany vrchnosti či zeměpána, který má na jedné straně zájem o pravidelnou nabídku cizího obchodního zboží a řemeslnických produktů dálkového trhu a o cla, doprovozní a jiné poplatky za ochranu, tržní poplatky, soudní poplatky, jež vymáhá. Kromě toho doufá, že vydělá na usazení řemeslníků a obchodníků schopných platit daně a také na pozemkové rentě, kterou bude vybírat, jakmile vznikne na základě trhu také tržní osada. To jsou šance, které pro něj mají větší význam, než kdyby se jednalo o příjmy finančně hospodářské, které by zvětšovaly jeho poklad drahých kovů. Stává se, že městu úplně chybí podpora i prostorová blízkost vrchnostenského či zeměpanského sídla, a že vzniká buď na základě povolení místně neusedlých vrchností či zeměpánů na vhodném místě nebo také jako čistá tržní osada na základě uzurpace někým, kdo na tom má zájem. Například tak, že podnikatel dostane povolení založit trh a získat osadníky. To bylo obzvláště časté zejména ve středověké východo-, severo-, a středoevropské oblasti zakládání měst, ale vyskytovalo se v celém světě a historii, i když se nejednalo o nic normálního. Naproti tomu mohlo město vzniknout také bez veškeré podpory knížecího dvora nebo knížecího povolení, a to spojením cizích vetřelců, mořských válečníků či obchodnických osadníků nebo konečně také místních zájemců na zprostředkovatelském obchodu, což bylo dosti časté na březích Středozemního moře v raném starověku a příležitostně v raném středověku. Takovéto město mohlo být čistým tržním místem. Ale přece jen častější bylo soužití velkých zeměpanských či vrchnostenských patrimoniálních hospodářství na jedné straně a trhu na straně druhé. Vrchnostenský nebo zeměpanský dvůr, jako jedna z opor města, mohl v takovém případě krýt svoji potřebu buď převážně naturálním hospodářstvím, prostřednictvím roboty či služeb či

naturálních dávek od závislých usedlých řemeslníků nebo obchodníků, nebo se mohl zásobovat více méně převážně směnou na městském trhu, jako jeho zákazník s největší kupní silou. Čím více docházelo k tomuto poslednímu, tím více vstupovala tržní základna města do popředí, město přestalo být pouhým přívěskem, pouhým osídlením na základě trhu vedle statkářského hospodářství, ale stalo se tržním městem, i když se o velká hospodářství opíralo. Zpravidla vždy šlo kvantitativní rozšíření původních zeměpanských měst (Fürsten) a jejich ekonomické důležitosti ruku v ruce s nárůstem tržního pokrývání potřeb velkých dvorů zeměpána a k němu přiřčených jiných městských velkých domácností, jako byly dvory jeho vazalů nebo vysokých úředníků.

Typu zeměpanského města, tedy takovému, jehož obyvatelé jsou ve svých šancích na výdělek závislí převážně přímo či nepřímo na kupní síle zeměpanských nebo jiných hospodářství, stojí blízko taková města, v nichž šanci na výdělek usedlých živnostníků a obchodníků rozhodujícím způsobem určuje kupní síla jiných velkospotřebitelů, tedy: vlastníků renty. Tito velkospotřebitelé mohou být ale různého typu, podle druhu a původu jejich příjmů. Mohou to být 1. úředníci, kteří tam vydávají své legální či ilegální důchody 2. vrchnost a političtí vládcí, kteří tam vydávají své mimoměstské pozemkové renty nebo jiné, speciálně podmíněné příjmy. V obou případech je město blízko typu zeměpanského města: spočívá na patrimoniálních a politických příjmech jako základně kupní síly velkospotřebitelů (Příklad: pro úřednické město: Peking, pro město zemědělské renty: Moskva před zrušením nevolnictví). Od těchto případů musíme principiálně odlišit případ zdánlivě podobný, to, že *městské* pozemkové renty, které jsou podmíněny monopolní „dopravní polohou“ pozemků města, mají tedy svůj zdroj nepřímo právě v městském řemesle a obchodu, se koncentrují do rukou městské aristokracie (rozšířené ve všech dobách, speciálně také v antice, od raného období do Byzance, a stejně tak ve středověku). Město pak není ekonomicky městem vlastníků renty, nýbrž městem obchodníků či řemeslníků, a ona renta je poplatkem vydávajícího ve prospěch vlastníka domu. Pojmové odlišení tohoto případu od rent podmíněných nikoli povinností poplatku z městského výdělku, nýbrž mimoměstsky, nemůže zabránit tomu, že obojí ve skutečnosti splývalo v minulosti velmi silně dohromady. Nebo mohou být velkospotřebitelé vlastníky rent, kteří tam pobírají obchodní příjmy, dnes především úroky z cenných papírů a dividend nebo tantiém: kupní síla spočívá pak především v peněžně hospodářských, zejména kapitalisticky podmíněných zdrojích rent (Příklad: Arnheim). Nebo je založena na státních peněžních důchodech nebo jiných státních dávkách (třeba „Pensionopolis“ jako Wiesbaden). Ve

všech těchto a mnohých podobných případech je město, podle okolností více či méně, *městem spotřebitelů*. Neboť pro šance na výdělek jeho řemeslníků a obchodníků je rozhodující, zda jsou na místě usazeni oni velkospotřebitelů, jakkoli se navzájem hospodářsky lišili.

Nebo právě naopak: město je *městem výrobců* a vzestup jeho obyvatelstva a jeho kupní síly spočívá tedy v tom, že – podobně jako v Essen nebo Bochum – jsou v něm provozované továrny, manufaktury či domácí průmyslová výroba, jež zásobují venkovské oblasti – to je moderní typ. Nebo vzestup spočívá v tom, že ve městě vznikají v podobě řemeslné obory, jejichž zboží se posílá do ciziny – to je asijský, antický a středověký typ. Spotřebiteli pro místní trh jsou zčásti podnikatelé v postavení velkospotřebitelů, – pokud ovšem bydlí v místě, což není vždy tento případ –, a zčásti a především dělníci a řemeslníci jako masa spotřebitelů, dále pak jimi nepřímo živí obchodníci a vlastníci pozemkové renty. Stejně jako toto *městořemeslníků*, se staví proti městu spotřebitelů i *město obchodníků*, tedy město, v němž spočívá kupní síla jeho velkospotřebitelů v tom, že buď prodávají se ziskem cizí produkty v drobném na místním trhu (jako postříhovači látky ve středověku), nebo prodávají se ziskem na vzdáleném trhu domácí nebo jen (jako sledi Hansy) od tuzemských producentů získané zboží. Nebo si opatřují cizí produkty a prodávají je do ciziny, ať již při tom musí respektovat místní právo skladu či nikoliv (překupnická města). Nebo – a to je samozřejmě velmi častý případ – toto všechno kombinují: *kommenda* a *Societas Maris* středomořských zemí znamenaly z převážné části, že *traktátor* (cestující obchodník) vozil s kapitálem, který plně či částečně patřil v místě bydlícím kapitalistům, domácí nebo na domácím trhu koupené produkty na trhy východního Středomoří – dost často tam mohl také přijet plně vytižen. Produkty tam prodal, za tržbu koupil orientální zboží a dovezl na domácí trh, kde je prodal. Výtěžek se však rozdělil mezi traktátora a kapitalistu na základě dohodnutého klíče. Také kupní síla a daňový potenciál města obchodníků v každém případě tedy spočívá, stejně jako u města výrobců, a v protikladu k městu spotřebitelů, na místních výrobních podnicích. O podniky obchodníků se opírají šance na výdělek zasílatelských a dopravních živností a mnohých sekundárních řemesel, velkých a malých. Výdělečné obchody, které tyto podniky provozují, se však v něm uskutečňují toliko při místním prodeji v drobném plně na místním trhu, při dálkovém obchodu se oproti tomu, z převážné či větší části, uskutečňují venku. Principiálně podobný význam má to, když je moderní město (jako Londýn, Paříž, Berlín) sídlem národních nebo mezinárodních investorů a velkých bank nebo (jako Düsseldorf) sídlem velkých akciových společností nebo

kartelových centrál. Převládající části zisků z podniků plynou dnes, více než kdy jindy, na jiná místa než jsou ta, na nichž se nachází podnik, jež je vynáší. A na druhé straně se rostoucí části zisků nespotřebovávají ve velkoměstském místě jejich obchodního sídla, ale mimo město, částečně ve vilových předměstích, částečně ale také a ještě více ve venkovských sídlech, mezinárodních hotelech atd. Paralelně s tím vznikají „City-města“, které se skládají téměř nebo výlučně z úředních budov a většinou také městské čtvrti. Nemáme zde v úmyslu předvést další specializaci a kasuistiku, která by měla poskytnout přísně ekonomickou teorii města. Je sotva nutné říci, že empirická města představují téměř bez výjimky smíšené typy, a proto je můžeme klasifikovat jen podle jejich právě převažujících ekonomických komponent.

Vztah měst k *zemědělství* nebyl v žádném případě jednoznačný. Byly a jsou „zemědělská města“, tzn. města, jež jsou coby místa provozu trhu a coby sídlo typické městské živnosti dalece vzdálena průměru vesnic, v nichž ale široká vrstva usedlých měšťanů pokrývá svou potřebu potravin vlastním hospodářstvím a produkuje dokonce i pro odbyt. Je jistě normální, že čím větší je město, tím méně mívají obyvatelé města k dispozici pole, která jsou určena k produkci potravin a jsou vyhrazena pro jejich obživu. Většinou vůbec nemají k dispozici dostačující množství pastvin a lesů, kterých by mohla využívat způsobem, jakým je vlastní „vesnice“. Největšímu německému městu středověku: Kolínu, chyběla např. zřejmě téměř úplně „společná pastvina“, která nechyběla žádné normální tehdejší „vesnici“. Avšak jiná německá a zahraniční středověká města měla přinejmenším značná pastviště a lesy, jež byly jejich měšťanům k dispozici. Rozlehlé polnosti se vyskytovaly v minulosti jako součást městského obvodu tím více, čím více postupujeme na jih a nazpět do antiky. Jestliže se dnes díváme na typického „obyvatele města“ v celku právem jako na člověka, který nepokrývá svou vlastní potřebu potravin z obdělávání vlastní půdy, pak platí pro většinu typických starověkých obcí (poleis) právní opak. Uvidíme, že plnoprávný antický městský *občan*, v protikladu ke středověkému, byl původně charakterizován právě takto: považoval za své vlastnictví celý objem pozemků (*kleros*, *fundus*, v Izraeli: *chelek*), jenž ho vyživoval: antický plnoprávný měšťan byl „rolnický měšťan“ (Ackerbürger).

A zvláště pak se nacházel zemědělský majetek v rukou velkoobchodnických vrstev měst, a to jak ve středověku – a zde zajisté mnohem více na jihu než na severu – tak v antice. Vlastnictví půdy příležitostně zcela ohromné velikosti se vyskytovalo velmi rozptýleně ve středověkých či antických městských státech, a bylo buď ovládané politicky nebo vrchnostensky městskou vrchnos-

tí mocných měst jako takových nebo bylo ve vrchnostenském vlastnictví jednotlivých vznešených měšťanů: příkladem toho jsou chersonéská vláda Miltiada nebo politické a vrchnostenské državy středověkých rodin městské šlechty, stejně jako janovský Grimaldi v Provence a v zámoří. Tyto mezilokální državy a vrchnostenská práva jednotlivých měšťanů nebyly však v žádném případě předmětem městské hospodářské politiky jako takové, ačkoli všude zde vznikl zvláštní smíšený vztah, kde bylo ono vlastnictví garantováno jednotlivcům z města, k jehož nejmocnější honoraci patřili, majetek byl získán a uhájen s nepřímou pomocí městské moci), městská vláda se podílela na jeho ekonomickém a politickém využití – jak to bylo v minulosti časté.

Povaha vztahu města coby nositele řemesla a obchodu k venkovu coby dodavateli potravin tvoří část komplexu jevů, jež byly nazvány „městské hospodářství“ a postaveny jako zvláštní „hospodářský stupeň“ na jedné straně proti „osobnímu hospodářství“ a na druhé straně proti „národohospodářství“ (Volkswirtschaft), po případě mnoha podobně vytvořeným stupňům. V tomto pojmu se ale zahrnují zároveň hospodářskopolitická opatření s čistě hospodářskými kategoriemi. Důvod spočívá v tom, že pouhá skutečnost hustoty obydlí obchodníků a provozovatelů řemesel a pravidelné uspokojování každodenních potřeb na trhu nevystihují *samej* pojem „město“. Tam, kde tomu tak je, kde tedy je rozdíl mezi uzavřenými sídlišti určován *jen* mírou zemědělského pokrývání vlastních potřeb nebo – což s tím není identické – mírou zemědělské produkce v poměru k nezemědělské výrobě a kde je určován absencí či existencí trhů, tam budeme hovořit o řemeslnických a obchodnických osadách a o „tržních místech“, ale nikoli o „městě“. Okolnost, že město není jen nahromaděním míst k bydlení, nýbrž kromě toho také *hospodářský svaz* (-verband), s vlastním nemovitým majetkem, hospodářstvím příjmů a výdajů, je rovněž ještě neodlišuje od vesnice, která zná totéž, jakkoli velký může být kvalitativní rozdíl. A konečně nebylo ani osobitostí města, vlastní, že bylo, při nejmenším v minulosti, nejen hospodářským spojením, ale také hospodářsky *regulujícím* spojením. Neboť i vesnice zná regulaci polností a pastvin, zákaz exportu dřeva a steliva a podobné hospodářské regulace: hospodářskou *politiku* pospolitosti jako takovou. Zvláštností měst byla v minulosti podoba a především předměty této hospodářsko politické regulace v zájmu pospolitosti a rozsah charakteristických opatření, která zahrnovala. Tato „městská hospodářská politika“ počítala ostatně v převažující části svých opatření se skutečností, že většina *vnitrozemských* měst za dopravních podmínek v minulosti – neboť o mořských městech to neplatí, jak prokazuje obilní politika Athén a Říma – byla odkázána na zá-

sobování města zemědělstvím bezprostředního okolí, a se skutečností, že právě tato oblast představovala přirozený prostor pro odbyť většiny, ale nikoli všech – městských řemesel a že tím jako by přirozeně daný místní výměnný proces na městském trhu nalezl nikoli jediné, nýbrž jedno ze svých normálních míst, obzvláště pro nákup potravin. Počítala dále s tím, že dalece převažující část produkce probíhá technicky jako řemeslo, organizačně tedy jako specializovaná malovýroba bez kapitálu či se slabým kapitálem a s úzce ohraničeným počtem pomocníků, kteří prošli delším výcvikem, a konečně ekonomicky buď jako podnikání za mzdu nebo jako produkce na objednávku zákazníků a že také odbyť v místě bydlicích maloobchodníků je ve velké míře obstarán místními zákazníky. Ve specifickém smyslu se tak zvaná „městská hospodářská politika“ vyznačovala hlavně tím, že se pokoušela v zájmu zajištění nepřerušovanosti a levnosti hromadné obživy a stability šancí na výdělek řemeslníků a obchodníků ustálit tyto v rozsáhlé míře přirozeně dané podmínky městského hospodářství prostřednictvím hospodářské regulace. Ale tato hospodářská regulace ani netvořila, jak uvidíme, jediný předmět a smysl městské hospodářské politiky ve všech dobách, ale jen v určitých epochách – za politické vlády cechů – a konečně se vůbec ani nedá všeobecně prokázat jako přechodné stadium vývoje všech měst. V žádném případě také nereprezentuje tato hospodářská *politika* univerzální stupeň *hospodářství*. Je možné pouze říci, že městský místní trh se svou výměnou mezi zemědělskými a nezemědělskými výrobci a usedlými obchodníky na pozadí zákaznického vztahu a bezkapitálového specializovaného malopodniku představuje druh směnného hospodářství, které je protějškem k plánovitě rozděleným pracovním a poplatkovým dávkám specializovaných závislých hospodářství, ve spojení se zemědělským hospodářstvím (*Oikos*) spočívajícím na kumulaci a kooperaci práce na panském dvoře, vnitřně beze směny, a že *regulace* směnných a výrobních poměrů ve městě představuje protějšek k *organizaci* výkonu v obci spojených hospodářství.

Tím, že jsme při těchto úvahách byli nuceni hovořit o „městské hospodářské politice“, „městském území“, „městské vrchnosti“, se již ukazuje, že pojem „města“ může a musí být začleněn ještě do jiné řady pojmů, než jsou ony dosud jakoby samostatně pojednáváné kategorie ekonomické: a to mezi pojmy *politické*. Nositelem městské hospodářské politiky může být sice také kníže, k jehož oblasti politické vlády město se svými obyvateli patří coby objekt. V takovém případě se provozuje městská hospodářská *politika*, pokud vůbec, jen *pro* město a *pro jeho* obyvatele, nikoli *jimi samotnými*. Tak tomu ale nemusí být. i když tomu tak je, přichází přesto nutně v úvahu město jako v nějakém

rozsahu autonomní svaz: jako „obec“ se zvláštními politickými a správními institucemi.

V každém případě je třeba trvat na tom, že musíme zcela oddělit dosud pojednáváný *ekonomický* od *politicko-administrativního* pojmu města. Jen v druhém smyslu k němu patří zvláštní městské území. – V politicko-administrativním smyslu přitom může za město platit osada, jež by si toto jméno nemohla ekonomicky nárokovat. Ve středověku existovala v právním smyslu „města“, jejichž obyvatelé (Insassen) z 9/10 nebo více, každopádně ale z mnohem větší části než mnohá místa v právním smyslu platící za „vesnice“, žili jen z vlastního zemědělství. Přechod od takového „města rolnických měšťanů“ (Ackerbürgerstadt) k městu spotřebitelů, výrobců nebo obchodníků je samozřejmě zcela plynulý. Ovšem každé, administrativně od vesnice odlišené a jako „město“ pojednáváné osídlení se od podoby venkovského pozemkového vlastnictví odlišuje v jednom bodě: způsobem úpravy majetkových poměrů. U měst v ekonomickém smyslu slova je toto podmíněno zvláštním druhem základu rentability, jež poskytuje městské pozemkové vlastnictví: je to vlastnictví domu, k němuž je ostatní půda jen doplňkem. Administrativně ale souvisí zvláštní postavení městského pozemkového vlastnictví především s odlišným principem *zdanění*, ale zároveň se znakem rozhodujícím pro politicko-administrativní pojem města, jenž stojí zcela mimo čistě ekonomické analýzy: město v minulosti, v antice stejně jako ve středověku, uvnitř stejně jako vně Evropy, bylo zvláštním druhem *pevnosti a sídlem posádky*. V přítomnosti tento znak města zcela zmizel. Ale ani v minulosti se nevyskytoval všude. V Japonsku např. obvykle nikoli. Administrativně řečeno můžeme ale v důsledku toho také s Rathgenem pochybovat, zda tam vůbec existovala „města“. V Číně bylo naopak každé město obeháno obrovskými pásy zdí. I tam se ale zdá, že hradby mělo odjakživa mnoho ekonomicky čistě venkovských osad, jež ani administrativně nejsou městy, tj. (jak bude nutno připomenout později) sídly státních úředníků. V mnohých středo-mořských oblastech, např. na Sicílii, byl člověk bydlící vně městských hradeb, tedy také na venkově usedlý zemědělec, v podstatě neznámý: byl to dlouhá stiletí trvajícím následkem nejistoty. Ve starém Řecku vynikalo naopak město (polis) Sparta svou absencí hradeb, ale na druhou stranu se pro ni ve specifickém smyslu hodila charakteristika „sídla posádky“: právě proto, že byla stálým nekrytým táborem Spartanů, pohrdala hradbami. Jestliže se stále ještě vede pře, jak dlouho byly Athény bez hradeb, je přece zřejmé, že měly Akropoli, hrad na skále, stejně jako kromě Sparty asi všechna řecká města. Stejně tak byla města Ekbatana a Persepolis královskými hrady s osadami, jež se o ně opíraly. Každé

dopádně patří hrad nebo hradba obvykle k orientálnímu stejně jako k anticko-středozevnímu městu a stejně tak k normálnímu středověkému pojmu města.

Město nebylo ani jedinou ani nejstarší pevností. Ve sporném pohraničí nebo za vleklého válečného stavu se opevňovala každá vesnice. Tak přijímala slovanská sídliště, jejichž národní formou se již dříve zdála být uliční vesnice (Strassendorf), zřejmě pod tlakem stálého nebezpečí války v polabské a oderské oblasti podobu oválu (Rundling) obklopeného ohradou jen s jedním uzavíratelným vchodem, kterým se na noc nahnal dovnitř dobytek. Nebo lidé přistavovali všude ve světě výškové valy, rozšířené v izraelské východojordánské zemi stejně jako v Německu, do nichž utíkali neozbrojení a dobytek. Takzvaná „města“ Jindřicha I. na německém Východě byla pouze systematickými opevněními tohoto druhu. V Anglii patřil ke každému hrabství v anglosaské době *burgh* (*borough*), podle kterého měla jméno a na němž se držely strážní a posádkové hlídky jako nejstarší specifický „občanský“ závazek vázaný k osobám či pozemkům. Pokud v normálních dobách nebyly zcela prázdné, ale dostaly strážce nebo hradního pána jako stálou posádku za plat či půdu, vedly od tohoto stavu hladké přechody k anglosaskému *burgh*, „městu posádky“ ve smyslu Maitlandschovy teorie, s *burgenses* coby obyvateli. Jejich jméno zde pochází od toho, že jejich politické právní postavení, stejně jako s tím související právní povaha jejich – tedy specificky občanského – nemovitého a movitého majetku byla určena povinností udržovat a střežit opevnění. Historicky však zpravidla nejsou palisádové vesnice nebo nouzová opevnění nejdůležitějšími předchůdci městské pevnosti. Bylo to něco jiného, a sice: *panský hrad*, pevnost, kterou pán obýval buď s jemu coby úředníky podřízenými nebo jemu osobně coby družina patřícími bojovníky, společně s jeho a jejich rodinami a k tomu patřícím služebnictvem.

Vojenská hradní stavba je velmi stará, bezpochyby starší než válečný vůz a také než vojenské užívání koně. Jako všude kdysi, ve staré Číně klasických písní, v Indii véd, v Egyptě a Mezopotámii, v Kannaánu, Izraeli písní Debory, v době homérských eposů, u Etrusků a Keltů a u Irů určoval vojenský vůz vývoj rytířského a královského vedení války, tak byla také hradní stavba a hradní knížectví rozšířena univerzálně. Staroegyptské prameny znají hrad a velitele hradu, a může platit za jisté, že na hradech původně taktéž sídlil stejný počet drobných knížat. V Mezopotámii předchází vývoji pozdních zemských království, jak můžeme soudit z nejstarších dokumentů, na hradě usedlé knížectví, jaké existovalo ve východní Indii ve védském období, v průběhu politického roztržštění v severní Indii, u Gangy, zřejmě existovalo univerzálně. Starý Kšatrij, kterého prameny ukazují jako zvláštní mezičlánek mezi králem a šlechtou, je

zjevně hradní kníže. V době christianizace totéž nalezneme v Rusku, v Sýrii v době dynastie Thutmose a v izraelském období, a také staročínská literatura to umožňuje velmi jistě předpokládat. Řecké a maloasijské mořské hrady se vyskytovaly jistě univerzálně všude, kam až dosahovalo pirátství. Muselo to být meziobdobí obzvláště velkého uklidnění, v němž mohly vzniknout krétské neopevněné paláce namísto hradů. Hrady, jako v peloponéské válce důležitá Dekeleia, byly kdysi pevnostmi šlechtických rodů. Ne jinak začíná středověký vývoj politicky samostatného panského stavu s *kastely* (*castelli*) v Itálii, samostatnost vazalů v severní Evropě s jejich četnými hradními stavbami, jejichž základní důležitost vysvětluje Below. Ještě v novověku závisela individuální příslušnost k zemským stavům v Německu na tom, zda rodina vlastnila hrad, byť si to byla i chatrná zřícenina. Disponovat hradem znamenalo zároveň vojenské ovládnutí země, a otázkou jen bylo: kdo ho má v rukou, zda jednotlivý pán hradu sám pro sebe, nebo sdružení rytířů, nebo panovník, který se mohl spolehnout na věrnost svého tam působícího vazala, ministariála či důstojníka.

Pevnostní město v prvním stadiu svého vývoje k *politicky* osobitému útvaru bylo nebo v sobě zahrnovalo či se opíralo o hrad, pevnost krále či šlechtického pána nebo sdružení těch, kteří nebo který tam buď sídlil(i) sám(i) nebo si tam držel(i) posádku vojáků, vazalů či služebnictva. V anglosaské Anglii bylo právem, *haw*, vlastnit opevněný dům v *burgh*, právo, jež bylo propůjčeno privilegiem určitým majitelům pozemků v okolí. Obdobně v antice a ve středověké Itálii stál městský dům šlechtice vedle jeho venkovského hradu. Vojenskému pánu města jsou obyvatelé nebo sousedé hradu, buď všichni nebo určité vrstvy, jako „měšťané“ (*burgenses*) povinni určitými vojenskými výkony, především stavbou a opravou hradeb, strážní službou a obranou, někdy také ještě jinými vojensky důležitými službami (např. kurýrskou službou) nebo dodávkami. Protože a pokud se podílí na branném svazu (*Wehrverband*) města, je v tomto posledním případě měšťan (*Bürger*) příslušníkem svého stavu. Obzvláště zřetelně toto vypracoval Maitland pro Anglii: domy *burgh*(u) vlastní – to tvoří protiklad k vesnici – lidé, jimž přede vším ostatním přísluší povinnost udržovat opevnění. Vedle královsky nebo vrchnostensky garantovaného míru na trhu (*Marktfrieden*), jež přináleží trhu města, stojí vojenský hradní mír (*Burgfrieden*). Střežený hrad a vojensko-politický trh města – na jedné straně jako místo přehlídek a shromaždiště vojska a proto shromáždění občanů, na druhé straně jako chráněný ekonomický trh města na druhé, stojí často ve zřetelném dualismu vedle sebe. Ne všude byly místně rozděleny. Tak byla attická *panyx* mnohem mladší než *agora*, jež původně sloužila jak ekonomickému provozu, tak politickým

a náboženským aktům. Ale v Římě stojí odedávna *comitium* a *campus Martius* vedle ekonomického *fora*, ve středověku *piazza del Campo* v Sieně (zápasiště a dnes ještě místo závodění městských čtvrtí) na přední straně, vedle *mercato* na zadní straně městského paláce, a analogicky v islámských městech *kasbeh*, opevněný tábor válečníků, místně oddělený vedle *bazaru*, v jižní Indii město (politicky) význačných osobností vedle ekonomického města. Otázka vztahu mezi posádkou, politickým měšťanstvem pevnosti na jedné straně a ekonomického, měšťansky si vydělávajícího, obyvatelstva na straně druhé je často vysoce komplikovaná, vždy ale *rozhodně* důležitá základní otázka městské ústavní historie. Je jasné, že se tam, kde je hrad, usidlují nebo jsou usídlení také řemeslníci a válečnictvo, že spotřební síla válečnického dvora a ochrana, kterou zajišťuje, přiláká obchodníky, že na druhou stranu pán sám má zájem na získání této třídy, protože pak bude schopen, zjednávat si peněžní příjmy, a to buď tím, že zdaní obchod či živnost, nebo tím, že se na nich podílí kapitálovou zálohou nebo provozuje obchod ve vlastní režii nebo ho vůbec monopolizuje, že si dále může opatřit od hradů na pobřeží jako vlastník lodí nebo vládce přístavu podíl z násilného i mírového námořního zisku. Právě tak to mohou provozovat jeho v místě usdlí příslušníci družiny a vazalové, pokud jim to dovolí, ať již dobrovolně nebo, protože je odkázán na jejich dobrou vůli, z donucení. Ve starořeckých městech, jako v Kyréné, nalezneme na vázách krále pomáhajícího při vážení zboží (Silphion), v Egyptě stojí na počátku historických zpráv obchodní loďstvo dolnoegyptského faraóna. Dalece na světě rozšířený, jmenovitě, ačkoli také ne zcela výlučně, v pobřežních místech (nejen: ve „městech“), kde se mohlo obzvláště lehce kontrolovat překupnictví, probíhal tento postup: vedle monopolu náčelníka nebo hradního pána rostl zájem místních válečnických rodů na vlastním podílu z obchodního zisku a rostla jejich moc, zajistit si takovýto podíl a rozrušit monopol knížete (pokud vůbec existoval). Jestliže se toto stalo, pak platival všude kníže ještě za *primus inter pares* (prvního mezi rovnými) nebo byl nakonec nějakou formou zcela začleněn do rovnoprávného kruhu místní městské kliky (*Stadtsippe*) s nemovitým majetkem, ať to bylo, v mírovém obchodu prostřednictvím kapitálu, ve středověku obzvláště formou společného kapitálu, nebo to bylo osobním podílením se na pirátství a námořní válce. Často byl volen krátkodobě, každopádně byla jeho moc podstatně omezena. Byl to proces, který probíhal zcela stejně tak v antických pobřežních městech od homérského období, jako často zcela podobně v raném středověku. tak jmenovitě v Benátkách proti dóžecí moci a také v jiných typických obchodních městech – s velmi různým průběhem bojových front podle toho, kdo byl pánem města,

zda královský hrabě nebo vikomt nebo biskup nebo někdo jiný. Přitom je nutné principiálně odlišit městské kapitalistické obchodní zájmy, obchodní investory, specifické honorace města v raném období antiky stejně jako středověku, od usedlých či usadivších se nositelů obchodního „provozu“, tedy obchodníků ve vlastním slova smyslu, jakkoli často spolu obě vrstvy splývaly. Ale tím již předbíháme pozdějším úvahám.

Ve vnitrozemí se mohly výchozí nebo konečné body nebo křižovatky říčních nebo karavanových cest stát místy s podobným vývojem (jako např. Babylon). Konkurenci pro světského hradního nebo městského knížete přitom občas představoval chrámový kněz a kněžský pán města. Neboť chrámové okrsky dalece známých bohů nabízely interetnickému, tedy politicky nechráněnému, obchodu sakrální ochranu, a o ni se mohlo opřít osídlení městského typu, které ekonomicky zásobují chrámové příjmy, podobně jako knížecí město vylo zásobeno tributů odevzdávanými knížeti.

V jednotlivých případech byl rozdíl podle toho, zda a jak dalece převažoval zájem knížete o peněžní příjmy prostřednictvím udílení privilegií živnostníkům a obchodníkům, kteří sledovali dosažení zisku *nezávislého* na pánově dvoře a pánem zdaňovaného, nebo zda byl naopak silnější jeho zájem na pokrývání své spotřeby pokud možno *vlastními* pracovními silami a na monopolizaci obchodu ve vlastních rukách. Rozdíl byl také podle toho, o jaký druh oněch privilegií se v onom prvním případě jednalo: při získávání cizinců pomocí těchto privilegií musil pán brát ohled na zájem a hospodářskou sílu lidí již v místě usedlých, kteří na něm byli politicky nebo vrchnostensky závislí. Ke všem těmto rozdílným možnostem vývoje přistupovala však ještě velmi rozdílná *politicko-vojenská* struktura onoho vrchnostenského svazku, v němž probíhalo zakládání a rozvoj města. Musíme si povšimnout hlavních protikladů vývoje měst, které z toho vyplývaly.

Ne každé „město“ v ekonomickém smyslu a ne každá pevnost ve smyslu politicko-administrativním podřízená zvláštním právům obyvatel byly „obcí“ (Gemeinde). Městskou obec v plném slova smyslu znal jako hromadný jev spíše jen Okcident. Vedle toho část předoasijského Orientu (Sýrie a Foiníkie, snad Mezopotámie), a to jen občas a jinak v zárodcích. Neboť k tomu patřilo, že se jednalo o sídliště alespoň relativně silně řemeslnicko-obchodnického charakteru, pro které platily následující znaky: 1. opevnění – 2. trh – 3. vlastní soud a alespoň částečně vlastní právo – 4. charakter svazu a s tím spojená 5. alespoň částečná autonomie a autokefalie, tedy také úřednická správa, na jejímž ustanovení se podíleli nějakým způsobem měšťané (Bürger) jako takoví.

Taková práva se v minulosti bez výjimky převlékala do podoby *městských privilegií*. Zvláštní měšťanský stav, jejich nositel, byl proto charakteristikou města v politickém smyslu. Posuzováno podle tohoto měřítka v jeho plném rozsahu byla zajisté také města západního středověku jen částečně, a ta v 18. století dokonce jen z docela nepatrné části, skutečnými „městskými obcemi“. Ale ony v Asii, odečteme-li ojedinělé možné výjimky, dnes tolik známé, jimi nebyly vůbec nebo jen v náznacích. I přesto, že všechna měla trhy a stejně tak byla pevnostmi. Čínská velká sídla řemesel a obchodu byla do jednoho, z těch malých většina, opevněna, v protikladu k Japonsku. Egyptská, předoasijská, indická sídla obchodu a řemesel byla (opevněna) stejně tak. Nezřídka byla sídla obchodu a řemesel v těchto zemích také zvláštními soudními *okrsky*. Sídlem úředníků velkých politických celků byla v Číně, Egyptě, Přední Asii, Indii vždy – zatímco právě toto *nebylo* charakteristickým znakem západních měst raného středověku, zejména na severu.

Asijským městům zůstalo neznámé zvláštní, měšťanům *jako takovým* náležející hmotné nebo procesní právo anebo autonomně jimi ustanovené soudy. Zнала to jen do té míry, do jaké byly gildy a (v Indii) kasty, jež měly obzvláště nebo pouze ve městě své sídlo, nositeli takových zvláštních právních forem a zvláštních soudů. Ale toto městské sídlo oněch svazů bylo *právně náhodné*. Neznámá či známá jen v náznacích jim byla autonomní správa, především ale – to je to nejdůležitější – charakter města jako obce a pojem měšťana v protikladu k venkovanovi. Také pro to existovaly jen náznaky. Čínský městský obyvatel příslušel právně ke svému rodu, a tímto své rodné vesnici, ve které stál chrám předků a s nímž svědomitě zachovával spojení, stejně jako ruský, ve městě si vydělávající vesničan právně zůstával „sedlák“. Indický městský obyvatel byl mimoto členem své kasty. Měštští obyvatelé byli zajisté eventuelně, ba zpravidla, také členy místních profesních skupin, gild a cechů, se specificky městským sídlem. Příslušeli konečně jako členové ke správním okrskům: městským čtvrtím, pouličním okrskům, do nichž nadřízená (úřední) policie rozdělila město, a měli v rámci těchto určité povinnosti a někdy také pravomoci. Městský či pouliční okrsek mohl být učiněn zejména v zájmu ochrany míru kolektivně odpovědným za bezpečnost osob nebo pro jiné policejní účely. Z tohoto důvodu mohli být sjednoceni ve společenstvích s volenými úředníky nebo s dědičnými nejstaršími: tak v Japonsku, kde stály nad pouličními společenstvími s jejich samosprávou jeden nebo více orgánů civilní správy (*machi-Bugyo*) coby nejvyšší instance. Měšťanské či městské právo ve smyslu antickém nebo středověkém ale neexistovalo, a korporační charakter města jako takový byl neznámý. Bylo

zajisté eventuelně také jako celek zvláštním správním okrskem, tak, jak se také dělo v merovejské a karolinské říši. Byla ale velice vzdálená tomu, že by v nich tak, jako ve středověkém či antickém Okcidentu, byla silněji než na venkově rozvinuta autonomie a účast obyvatel na záležitostech místní správy ve městě, jako v živnostensko-komerčně zaměřeném, relativně velkém místě.

Docházelo naopak pravidelně právě k protikladu. Na vesnici byla např. v Číně sdružení nejstarších v mnohých věcech téměř všemohoucí a do té míry byl tedy *taotai* fakticky odkázán na kooperaci s nimi, ačkoli právo o tom nic nevědělo. Vesnické společenství Indie a ruský *mir* měly velmi rozsáhlou kompetenci, kterou, ve skutečnosti až do pozdního období, v Rusku do byrokratizace za Alexandra III., v podstatě autonomně používaly. V celém předosijském světě byli „nejstarší“ (v Izraeli: *sekenim*), tj. původně: nejstarší z rodu, později: šéfové vznešenějších rodů, zástupci a správci osad a místních soudů. O tom se v asijském městě vůbec nedalo mluvit, protože bylo pravidelně sídlem vysokých úředníků nebo vladařů země a leželo přímo před očima jejich osobní stráže. Bylo ale vládcovou *pevností*, a proto ho spravovali knížecí úředníci (v Izraeli: *sarim*) a důstojníci, kteří měli také soudní moc. V Izraeli lze dualismus úředníků a starších v královské době zřetelně sledovat. V byrokratickém království všude převládá královský úředník. Samozřejmě nebyl všemohoucí. Musel často v překvapující míře spíše počítat se smýšlením obyvatelstva. Čínský úředník byl pravidelně zcela bezmocný především proti místním svazům: rodům a profesním sdružením, *jestliže* se v jednotlivých případech spojili, a ztrácel při každé jejich opravdové společné obraně svůj úřad. Obstrukce, bojkot, zavírání obchodů a zastavení práce řemeslníků a obchodníků v případě konkrétního útlaku byly již každodenními a stanovily hranice úřednické moci. Avšak ty byly zcela neurčité. Na druhé straně se v Číně stejně jako v Indii vyskytovaly určité kompetence *gild* nebo jiných profesních sdružení nebo alespoň skutečná potřeba úředníků, aby se s nimi dohadovali. Stávalo se, že předáci těchto svazů vykonávali dalekosáhlé donucovací pravomoci také proti třetímu. Při tom všem se ale jednalo – normálně – jen o pravomoci či skutečnou moc jednotlivých určitých svazů při určitých jednotlivých otázkách, jež se týkaly jejich konkrétních skupinových zájmů. Neexistoval ale – normálně – žádný společný svaz, který by zastupoval obec *měšťanů* jako takových. Právě tento pojem úplně chybí. Chybějí především specifické *stavovské* kvality městských občanů. Z toho se v Číně, Japonsku, Indii nevyskytuje vůbec nic a náznaky lze najít jen v Přední Asii.

V Japonsku bylo stavovské rozdělení čistě feudální: (jezdečtí) *samurajové* a *kasi* (nejízdni šlechtici) stáli proti sedlákům (*no*) a částečně v pro-

fesních svazech sdruženým obchodníkům a řemeslníkům. Ale pojem „měšťanstvo“ (Bürgertum) chyběl stejně tak jako pojem „městská obec“ (Stadtgemeinde). V Číně ve feudálním období byly poměry stejné, od byrokratického panství stál ale examinovaný literát různé hodnosti proti iliterátovi, a vedle toho se nacházely gildy obchodníků a profesní svazy řemeslníků, vybavené ekonomickými výsadami. Ale pojem městské obce a měšťanstva chyběl i tam. „Samosprávu“ měly v Číně stejně jako v Japonsku sice profesní sdružení, nikoli však města, v jasném protikladu k vesnicím. V Číně bylo město pevnost a úřední sídlo císařských úřadů, v Japonsku „města“ v tomto smyslu vůbec neexistovala. V Indii byla města královskými nebo úředními sídly královské správy, pevnostmi a tržními místy. Právě tak najdeme gildy obchodníků a mimoto kasty, které ve velké míře spadaly vjedno s profesními svazy, obojí s velmi silnou autonomií, především s vlastní legislativou a justicí. Avšak dědičné kastovní rozdělení indické společnosti s jejím rituálním vzájemným separováním povolání vyloučilo vznik „mešťanstva“ stejně jako vznik „městské obce“. Bylo a je více obchodnických kast a velmi mnoho řemeslnických kast s četnými podkastami. Ale většina z nich by nemohla být úhrnem ztotožněna s okcidentálním měšťanským stavem, ani se nemohly sloučit v něco odpovídajícího středověkému cechovnímu městu, neboť kastovní odcizení zabraňovalo každému sbratření. V době velkých náboženství spásy sice zjišťujeme, že se gildy, s jejich dědičnými staršími (*schreschths*) v čele, v mnohých městech spojovaly do jednoho svazu, a jako zbytek existují od té doby dodnes ještě některá města (Allahabad) v čele se společným městským *schreschths*, který odpovídá okcidentálnímu purkmistrovi. Stejně tak existovala v době před velkými byrokratickými královstvími některá města, která byla řízena politicky autonomně a vlastním patriciátem, jež se rekrutoval z rodů, které stavěly slony pro armádu. Ale to později téměř zcela vymizelo. Vítězství rituálního kastovního odcizení rozbilo gildovou vazbu, a královská byrokracie, spolčená s brahmány, rozmetala tyto náznaky, až na jistězbytky v severovýchodní Indii.

V předoasijsko-egyptské antice byla města pevnostmi a královskými nebo úředními sídly s tržními privilegii králů. Ale v době panství velkokrálovských říší jim chyběla autonomie, obecní ústava a stavovsky privilegované měšťanstvo. V Egyptě vládla ve Střední říši úřední feudalita, v Nové říši byrokratická správa písařů. „Městská privilegia“ byla propůjčení (Verleihung) feudálním či obročním držitelům úřední moci v příslušných lokalitách (jako stará biskupská privilegia v Německu), nikoli ale ve prospěch autonomního měšťanstva. Až dosud nejsou prokazatelné ani náznaky „městského patriciátu“. V Mezopo-

támii a Sýrii, především Foiníkií, se oproti tomu vyskytuje v raném období typické městské království s mořskými a karavanovými obchodními tržišti, částečně kněžského, částečně ale (a většinou) světského charakteru... Kanaánský městský svaz byl jednotou ve městě usazeného rytířstva bojujícího na vozech, jež udržovalo sedláky v dlužním otroctví a v klientele: tak to bylo i v raném období helenistické polis. Podobně zřejmě v Mezopotámii, kde byl „patricij“, tj. pozemky vlastníci, ekonomicky obrany schopný plnoprávný měšťan odlišen od sedláka, a kde byly imunity a svobody hlavních měst zaručeny od krále listinou. Avšak se stoupající mocí vojenského království se to ztrácelo i zde. Politicky autonomní města, měšťanský stav jako v Okcidentu se vyskytují v Mezopotámii později právě tak málo, jako zvláštní městské právo vedle královského zákona. Jen Féniciáné si udrželi městský stát s panstvím statkářského patriciátu, který se zúčastnil svým kapitálem na obchodu. Mince (...) z Tyru a Kartágu sotva poukazují na vládnoucí *demos*, a i kdyby tomu tak přece mělo být, pak z pozdější doby. V Izraeli se stala Judea městským státem: avšak *sekenim* (starší), kteří v raném období vedli jako hlavy patricijských rodů správu ve městech, odstoupili pod královskou vládou a *gibborim* (rytíři) se stali královskými průvodci a vojáky, a přímo ve velkých městech vládli, v protikladu k venkovu, královští *sarim* (úředníci). Teprve po vyhnanství se objevila „obec“ (*kahal*) či „družstvo“ (*cheber*) coby instituce na konfesním základě, ale pod vládou kněžských rodů.

Přesto se zde nacházejí, na okraji Středozemního moře a u Eufratu, poprvé skutečně analogie antické *polis* asi v tom stadiu, v jakém se nalézal Řím v době recepcce rodu Claudia (Gens Claudia). Stále vládl ve městě usedlý patriciát, jehož moc se opírala o peněžní majetek prvotně získaný v obchodě a druhotně uložený v nemovitém majetku a osobních dlužních otrocích a otrocích, vojensky se opírala o válečném vzdělání v rytířském boji, často v rozbrojích mezi sebou, naproti tomu interlokálně rozšířený a spojený, na vrcholu s králem coby *primem inter pares*, nebo s *schofeten* či *sekenim* – jako římská šlechta s konzuly –, a ohrožen tyranidou charismatických válečných hrdinů, kteří se opírali o nájímané osobní strážce (Abimelech, Jephthah, David). Toto stadium nebylo překročeno před helénistickým obdobím nikde, alespoň nikdy ne trvale.

Panovalo zřejmě také ve městech arabského pobřeží v době Mohameda a zůstalo v islámských městech nadále tam, kde nebyla úplně zničena autonomie měst a jejich patriciátu, jako se to stalo ve velkých státech. Velmi často se však zdá, že za islámské vlády dále trvaly anticko-orientální poměry. Poté se vyskytuje nestabilní autonomie městských rodů oproti knížecím úředníkům. Bohatství ve městě usedlých rodů, které bylo založeno na účasti na městských pří-

ležitostech k výdělků a zpravidla uložené v nemovitém majetku a otrocích, bylo přitom nositelem jejich mocenského postavení, s nímž museli rovněž často při proveditelnosti svých opatření počítat panovníci a jejich úředníci též bez všeho formálně právního uznání, stejně jako čínský *taktak* musil počítat s obstrukcí starších z vesnických rodů a obchodnických korporací a jiných profesních svazů města. „Město“ přitom ale nebylo většinou nutně spojeno v jakýkoli druh svébytného svazu.

Pokud stačí zajištěná znalost asijských a orientálních sídlišť, jež měla městský ekonomický charakter, byl každopádně normální stav tento: jen rodové svazy a eventuelně vedle nich profesní pospolitosti, nikoli však měšťanstvo jako takové, jsou nositeli pospolitého jednání. Samozřejmě jsou přechody plynulé i zde. Ale právě největší sídelní centra, se sto tisíci a občas milióny obyvatel, vykazují tento jev. Ve středověké byzantské Konstantinopoli jsou zástupci *městských čtvrtí*, kteří zároveň (jako dodnes v Sieně jezdcí na koních) financují závodní dostihy, nositeli rozkolů: povstání „niká“ za Justiniána pocházelo z tohoto místního štěpení města. Také v Konstantinopoli islámského středověku – tedy do 19. století – se nacházejí vedle čistě vojenských svazů *janičářů* a *sipáhí* a náboženských organizací *ulemánů* a *dervišů* jen obchodnické gildy a cechy jako zástupci měšťanských zájmů, ale žádné městské zastupitelstvo. V pozdně byzantské Alexandrii to bylo do té míry podobné, jako by vedle konkurujících si mocí patriarchy, opřeného o velmi silné mnichy, a místodržícího, opřeného o malou posádku, existovaly patrně jen milice jednotlivých městských čtvrtí, v jejichž rámci představovaly cirkusové závodní strany soupeřících „zelených“ a „modrých“ vedoucí organizace.

Přeložili: Miroslav Hroch a Barbora Pánová

Proslulý německý sociolog, politický ekonom a jeden ze zakladatelů moderní sociologie **Max Weber** (1864–1920), plným jménem Karl Emil Maximilian Weber, studoval právní a hospodářské dějiny na několika německých vysokých školách. Působil na univerzitách ve Freiburgu (od r. 1894), v Heidelbergu (od r. 1897) a Vídni (1918).

Ve všech svých pracích se Weber pokoušel naznačit spojitosti mezi různými typy společenské aktivity a zdůrazňoval, že byrokratizace politické a hospodářské společnosti představuje nejvýznamnější moment v modernizaci západní civilizace. Zabýval se také analýzou některých orientálních

společností, např. čínské či indické, přičemž poukazoval na vzájemné závislosti mezi kulturou a společností. Vedle sociologie náboženství e zabíral také politickou sociologií. Tento zájem, prezentovaný např. v nedokončeném díle *HOSPODÁŘSTVÍ A SPOLEČNOST* (poprvé publikováno až posmrtně, roku 1922; *WIRTSCHAFT UND GESELLSCHAFT*), jej přivedl ke zkoumání typů ekonomické aktivity a vztahů mezi společenskou a hospodářskou organizací, a to nejen v současnosti, ale se zřetelem k dlouhodobým historickým trendům hospodářského a společenského vývoje. Nedlouho před koncem života Weber vstoupil do politiky, zúčastnil se jako expert pařížských mírových jednání a působil ve výboru, který po 1. světové válce koncipoval ústavu výmarské republiky.